

верситета і аспірантов історического факультета ОГУ над матеріалами для Біоісторіографіческого словаря Новоросійського університета. Предлагаемый вариант, в принципе повторяющий прежнюю схему, несколько откорректирован после знакомства с анкетами к базе данных «ПРОСИС» Гутнова-Перевертня. В то же время, он предусматривает больший набор характеристик, что позволит решать разнообразные биоісторіографіческие и біографіческие исследовательские программы.

О. В. МЕЛЬНИК

З ІСТОРІІ КИЇВСЬКИХ ВИЩИХ ЖІНОЧИХ КУРСІВ (1878—1886 рр.)

У системі вищої жіночої освіти в Україні кінця ХІХ — початку ХХ ст. особливе місце займали Київські ВЖК, які відкрилися 4 жовтня 1878 року за ініціативою жінок, переважно дружин професорів Київського університету (В. І. Антонович, Г. Л. Іконнікова, О. І. Гогоцька, М. М. Гарнич-Гарницька та інші)¹: ними було подано прохання до Ради університету про відкриття курсів. Воно було схвалено Радою та деканатом історико-філологічного факультету. За теоретичну розробку проекту взявся професор А. І. Селін, після його смерті справу продовжила Рада університету. Засновником курсів був обраний професор С. С. Гогоцький. Київські курси напочатку були відкриті за зразком Московських курсів проф. В. І. Герье з дворічним строком навчання. У 1879—1880 учбовому році строк навчання збільшився до трьох років, у 1881 році до чотирьох².

Згідно положенню про Київські ВЖК, на курсах було два факультети: історико-філологічний та фізико-математичний. На перший рік навчання було зараховано 321 слухачку, з них на історико-філологічний — 158, постійних і 26 вільних; на фізико-математичний — 117 постійних та 11 вільних; 9 слухачок обрали окремі предмети. Всього з 1878—1886 рр. навчалось 2518 осіб: 1878 р.— 324, 1879 р.— 294, 1880 р.— 334, 1881 р.— 408, 1882 р.— 335, 1883 р.— 333, 1884 р.— 294, 1885/86 р.— 196³.

На кожному факультеті викладався 21 предмет, з них 7—10 необов'язкові. Предмет читався в середньому по дві години на тиждень. На першому курсі історико-філологічного факультету слухачки вивчали 11 предметів; відвідували практичні заняття з історії, загальної літератури, вивчали літописи. На першому курсі фізико-математичного факультету вивчалось тільки 6 предметів⁴. По розподілу предметів на курсах за 1878—1882 (коли на курсах було задовільне

матеріальне становище та найбільша кількість слухачок). Всього, не рахуючи практичні заняття на історико-філологічному факультеті було 21 предмет з яких 7 необов'язкових. Загальна кількість річних годин занять: 107; на першому курсі — 26, другому — 27, третьому — 28, четвертому — 26. Але з 107 годин занять можна виключити 28 необов'язкових предметів на першому — 5, другому — 9, третьому — 8, четвертому 6. Залишається стільки ж, як і на петербурзьких курсах на сьомий рік їх існування. Але на С.-Петербурзьких ВЖК практичні заняття проводяться по всім предметам викладання, з витратою значної кількості годин, а не 5 годин, як на київських курсах⁵.

Кількість викладачів на історико-філологічному факультеті з 1878 по 1886 роки складала всього: 45 осіб, з них — 31 професор і доцент, 3 лектори і 5 магістрантів університету, 1 професор і 1 лектор Київської духовної академії, 4 викладача гімназій⁶.

На курсах викладали: історики — В. С. Іконніков (пізніше академик, відомий працями з історіографії), І. В. Лучицький (відомий дослідник історії французьких релігійних війн XVI ст. і аграрної історії Франції напередодні революції 1783—1793 рр.), Ю. О. Кулаковський (учень В. Г. Васильєвського — основоположника наукового візантинознавства в Росії, спеціаліст з історії Риму, Візантії, грецьких і візантійських полондінь на Півдні України, християнства), Ф. Г. Міщенко (історик античності, класичної філології); математик В. П. Єрмаков, літературознавці — І. М. Жданов, М. П. Дашкевич, дослідник історичної діалектології О. І. Соболевський та інші⁷.

В. С. Іконніков — випусник Київського університету, в 1868 році був обраний Радою університету Св. Володимира доцентом кафедри російської історії. В 1869 році захистив у Новоросійському університеті докторську дисертацію, у 1870 році став екстраординарним, а у 1871 — ординарним професором кафедри російської історії університету Св. Володимира. В 1876 році був обраний до Комітету по улаштуванню Київських ВЖК. З 1878 по 1882 рр. читав на курсах історію та російську історіографію, а з 1881 року керував курсами. В 1872 році був членом-упорядником «Товариства Нестора-літописця», а з 20 травня 1874 року по 20 листопада 1877 головою товариства⁸. Історіографія, як наука в кінці 70-х початку 80-х рр. XIX ст. знаходилася в процесі становлення. Вагому допомогу у вивченні курсу російської історіографії,

який читав В. С. Іконніков в університеті Св. Володимира. Київських ВЖК відіграли короткі нотатки з історіографії складені його дружиною, під назвою «Записки по историографии», «Прагматическая история», составлены А. И. (Анна Иконникова) для слушательниц ВЖК 1878—1880 гг. Записки базувалися на працях В. С. Іконнікова, але Ганна Леопольдівна проявила талант у підборі матеріалу, в результаті чого нотатки набули неповторні риси, стали професійним посібником, ними таким користувалися молоді вчені П. В. Голубєвський, І. А. Лінніченко та інші⁹.

Ганна Леопольдівна Іконнікова (Родзевич) походила з родини військових (батько — Леопольд Адамович Родзевич у чині майора у відставці оженився на кріпостній Ганні Никифоровні)¹⁰, навчалася на історико-філологічному факультеті КВЖК з 1878—1882 рр., і вже на той час мала багату енциклопедичних знань, займалася літературною творчістю, допомагала своєму чоловіку у його історіографічних дослідженнях¹¹.

Значну роль у діяльності КВЖК відіграв Ф. Я. Фортинський. У 1869 році він закінчив історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету. В 1872 році був обраний доцентом кафедри всеобщої історії університету Св. Володимира. У 1874 році Ф. Я. Фортинський знаходився за кордоном, займався в історичних семінарах Гетингенського університету під керівництвом професорів Г. Вайца, Р. Паули та інших. Вивчав методику занять в учбових закладах Парижу: Ecole des chartes Ecole des chartes hautes etudes. З 1877 року став доктором всеобщої історії та екстраординарним професором університету Св. Володимира, секретарем історико-філологічного факультету, з 1878 року — ординарним професором. Коло його наукових інтересів включає в себе середньовічні історичні хроніки Європи, їх критичний аналіз. У 1884 році він підготував «Опыт систематической обработки исторической критики», що свідчить про його інтерес до джерелознавства¹². Професор Ф. Я. Фортинський працював на курсах з 4 жовтня 1878 року по 1 червня 1888 року, був членом Педагогічної Ради, викладачем середньовічної історії на історико-філологічному факультеті, Головою Опікунського Комітету, а після уходу професора Ф. Г. Мішенко — казначеем курсів. Лекції, читанні їм слухачкам курсів не відрізнялися від університетських лекцій: «никакой разницы в программе он не делал, — згадує Г. Л. Іконнікова, — слушательницы курсов пользовались те-

ми же литографіческими записками, какіе имелись для студентів університета, и теми же конспектами к экзаменам». Кожному питанню передував список джерел та матеріалів, наукова критика. В лекції вносилися елементи наукового семінару шляхом аналізу середньовічних хронік¹³.

Організація курсів складалася з Педагогічної Ради й Опікунського Комітету. Педагогічній Раді підпорядковувалися навчальна та фінансова частини, складання навчальної програми. Опікунський Комітет обирався з осіб, які вносили щорічно до бюджету курсів не менш як 25 крб. До його складу входив і міський голова. Вища адміністративна влада зосереджувалася у руках особи, призначені Міністерством народної освіти, що мала безпосередній зв'язок з опікуном Київської учбової округи, який здійснював також контроль над учбовим процесом вищого жіночого учбового закладу. На комітет покладалась функція: фінансова, господарча та інспекційна. Він мав право звільняти від плати за навчання¹⁴. Але на Київських курсах не існувало єдиного управління коштами. Був повний розподіл коштів Педагогічної Ради та Опікунського Комітету, що призвело до послаблення матеріального становища курсів. До 1885 року в розпорядженні Педагогічної Ради було 118,598 крб. (63,394 крб. за перші чотири роки та 55,204 крб. за останні чотири роки). Опікунський Комітет зібрав 48,649 крб. 927,211 крб. та 21,438 крб. Разом це складало 167,217 крб. на повсякденні потреби. Крім того надійшли кошти від земських управ (чернігівської, бессарабської, саратовської) 2,664 крб., від графіні Паніної 900 крб., від дружини проф. Котляревського 200 крб. Всього 171,611 крб.¹⁵. Курси існували за рахунок плати за право навчання та внесків членів Опікунського Комітету, приватних пожертвувань та зборів з різних концертів, що влаштовувались на користь курсів мистецькою громадськістю міста. Оскільки на курсах навчалось багато киянок та одеситок, Опікунський Комітет неодноразово звертався з клопотаннями до Київської й Одеської дум, але неодмінно одержували відмову в коштах. Опікунський Комітет надав матеріальну допомогу, в перший рік існування курсів — 167 слухачкам всього: 4,435 крб., на наступний рік 256 слухачкам: 6,930 крб. Відомо те, що Комітет займався не тільки справами курсів «Нельзя не отметить ходатайство Комитета перед сенатором Половцевым о снятии наложенного в 1876 году комиссиею гр. Толстого воспрещения на мало-

русские спектакли и концерты!,— відмічалось у часодисі «Женское образование» за 1881 рік¹⁶.

Матеріальний стан курсів був не стабільним з-за відсутності єдиного управління фінансами курсів. Найбільші суперечки в Опікунському Комітеті були з приводу розподілу фінансів. Одна група членів бажала, щоб гроші йшли тільки на допомогу неспроможним слухачкам курсів. Інші, серед яких був професор Ф. Я. Фортинський, намагалися розподілити суми таким чином третина — в капітал курсів, третина — допоміжним установам, третина — неспроможним слухачкам. На початку 1881—82 уч. року більшість членів Опікунського Комітету підтримала останню пропозицію. Тоді як 10 членів вийшли з Комітету, що ускладнило матеріальне становище курсів¹⁷.

Коли у 1879 році професором Новоросійського університету А. С. Трачевським планувалося відкриття Одеських ВЖК, він приводив як негативний приклад матеріального стану курсів Київські ВЖК: «Одесса не допустит, чтобы на ея существовании тяготели такие ужасные воспоминания, как голодная смерть киевской курсистки да голодный обморок петербургской, или как изгнание даровитых женщин из храма науки за то, что они не были в силах уплатить сорока серебряников»¹⁸.

По напливу коштів від громадськості київські курси займали друге місце після петербурзьких, але страждали від неправильного їх розподілу, через це закриття курсів відбулося не стільки через розпорядження уряду, а й в зв'язку з фінансовими проблемами,— зазначав дослідник вищої жіночої освіти М. Песковський¹⁹. Спроби реформувати процес розподілу коштів приводили до скорочення числа слухачок, з 408 у 1882 р. до 196 у 1885—1886 уч. рр., а кількість щорічно зарахованих скоротилась до 74 осіб.

У зв'язку з постановою уряду прийом на Київські ВЖК був перерваний у 1886 році. Поновлення прийому на Київські ВЖК почалося лише на 1906—1907 уч. рр. на тих же умовах, на яких вони існували до 1886 року²⁰.

ПРИМІТКИ:

1. ЦДІА. України. Ф. 442. Оп. 828. Спр. 246. Арк. 19, 28, 29, 32, 36.

2. Песковский М. Университетская наука для русских женщин. // Русская мысль. 1886. № 12. С. 74—76; К. Р. Шохоль. Высшее женское образование в России. СПб., 1910. С. 70—71.

3. Положение о высших женских курсах, учрежденных в Киеве и Правила для слушательниц и вольнослушательниц Высших женских курсов в Киеве. К., 1881. С. 44—47.
4. Историческая записка и отчет о Киевских высших женских курсах за первое четырехлетие. 1878—1881. К., 1881.
5. Там само; Альбицкий В. Высшие учебные заведения России, мужские и женские Справочник. СПб., 1884. С. 245; Женское образование. 1879. № 1. С. 75.
6. Там само.
7. История Академии наук СССР. Т. 2. М., 1964. С. 276, 279, 287, 303, 414—416, 592, 605, 606.
8. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского университета Св. Владимира (1834—1884)//Составлен ординарным проф. В. С. Иконниковым. Киев, 1884. С. 228—234.
9. Киреева Р. А. А. Я. Иконникова и ее записки по историографии// История и историки. 1973. М., 1975. С. 202.
10. Дмитрієнко М., Войцехівська І. До питання про джерельну базу складання родоводів (на прикладі біографії акад. В. С. Іконникова)// Українська генеологія: теорія, методологія, історія та практика. Київ, 1996. С. 51.
11. Киреева Р. А. А. Я. Иконникова и ее записки... С. 189.
12. Биографический словарь... С. 678, 679.
13. Иконникова А. Я. Воспоминания о деятельности Ф. Я. Фортинского на Высших женских курсах в Киеве//Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца. 1903. Кн. 17. Вып. 2. С. 67—75.
14. Киевлянин. 1878. № 122. С. 1—2.
15. Песковский М. Университетская наука... С. 26.
16. Женское образование. 1881. № 1. С. 74—76.
17. Иконникова А. Я. Вказ. твори. С. 73.
18. Трачевский А. С. Высшие женские курсы в Одессе профессора А. С. Трачевского. Вып. 1. Одесса, 1879. С. 8—9.
19. Песковский М. Очерк истории высшего женского образования в России (за 20 лет)//Наблюдатель. 1882. № 6. С. 118.
20. Там само. С. 120.